

ZNACZENIE FOLKLORYSTYKI YANAGITY W BADANIACH HISTORYCZNYCH W JAPONII

Japonia przełomu XIX i XX w. to kraj pelen sprzeczności i wewnętrznego rozdarcia. Po ponad dwóch stuleciach izolacji od świata zachodniego granice Kraju Kwitnącej Wiśni ponownie zostały otwarte dla przybyszy z zachodniego kręgu kulturowego. Nowa sytuacja geopolityczna lokowała Japonię wśród krajów, jak to się ówczesnie przyjęło określać, zapóźnionych. Sami Japończycy stanęli przed wieloma problemami, których rozwiązania poszukiwali zarówno we własnej tradycji, jak i w gotowych formułach przywiezionych z Zachodu. Lata 1868–1880 to czas gwałtownych przemian, który odcisnął piętno na wszystkich dziedzinach życia, zarówno społeczne-go, kulturalnego, jak i naukowego¹. Nastąpił intensywny rozwój dziedzin nauki nie tylko tych już obecnych na terenie Japonii, ale i tych nowo powstałych. Jedną z nich jest niewątpliwie folklorystyka², która za sprawą Yanagity Kunio przeżywała bujny rozwój w latach 20. i 30. XX w.³

Droga ku etnografii

Yanagita Kunio urodził się w 1875 roku w prefekturze Hyōgo. Były to ciężkie czasy dla Japonii. Z jednej strony, szybki wzrost ekonomiczny i silna westernizacja kultury,

DOI: 10.4467/23538724GS.24.019.21048

* ORCID: 0000-0002-6780-5538

¹ Więcej na temat przemian okresu Meiji i ich wpływu na społeczeństwo japońskie zob. J. Splisgart, *Przemiany ekonomiczne a kultura japońska w latach 1870–1945* [w:] *Rozwój a kultura. Perspektywy poznawcze i praktyczne*, red. R. Vorbrich, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław 2012, s. 181–193.

² Ze względu na chaos terminologiczny autor zdecydował się na przyjęcie terminu folklorystyka dla określenia dziedziny nauki będącej połączeniem antropologii kulturowej/społecznej, etnologii, folklorystyki i historii, zwanej *Yanagita minzokugaku*.

³ Wśród japońskich naukowców dominują obecnie dwie koncepcje podziału nauk etnologicznych. Pierwsza lokuje etnografię poza znanymi na Zachodzie naukami etnologicznymi (etnologią i antropologią kulturową), czyniąc ją opozycyjną wobec zachodnich odpowiedników. Druga zaś kładzie nacisk na zbieżność rodzimej nauki z ukształtowanymi w Europie i USA dziedzinami.

z drugiej zaś dążenie do zachowania własnej tożsamości cechowały ówczesną politykę kulturową i społeczną. Japonia zaledwie w dwie dekady od restauracji Meiji (1868) z zacofanego, feudalnego kraju przeistoczyła się w mocarstwo zdolne konkurować z państwami zachodnimi. Wzrost dumy narodowej (wynikającej z szybkiej modernizacji kraju) połączony z wygraną w wojnach: chińsko-japońskiej i rosyjsko-japońskiej zaowocowały pojawieniem się nastrojów nacjonalistycznych. Yanagita Kunio przyszedł na świat w rodzinie Matsuoka⁴, jako piąty spośród ośmiorga rodzeństwa. Rodzina Matsuoka znana była ze swoich powiązań zarówno religijnych⁵, jak i naukowych (szczególnie nauki konfucjańskie i medycyna chińska). Ojciec wykazywał silne zainteresowania rodzimą religią *shintō*, podczas gdy matka związana była z buddyzmem. Warto w tym miejscu zaznaczyć, iż tradycje naukowe rodu Matsuoka sięgały kilku pokoleń wstecz – pradziad Yanagity był medykiem specjalizującym się w chińskim ziołolecznictwie. Babka również należała do grona osób wykształconych. Poza medycyną studiowała nauki chińskie oraz matematykę. Ponadto była uzdolniona literacko. Swoją wiedzę przekazywała dzieciom z sąsiedztwa w utworzonej przez siebie szkole.

Ojciec Yanagity od młodzieńczych lat terminował u lekarza z sąsiedniej wsi, a ponadto pobierał nauki konfucjanizmu⁶. Po powrocie do rodzinnej miejscowości podjął pracę w zawodzie lekarza, jednakże szybko z tego zrezygnował, aby zostać nauczycielem w miejscowej szkole. Po przemianach okresu Meiji i likwidacji szkół przynależnych do *hanów* zmienił zawód i został kapłanem *shintō* w miejscowej świątyni⁷. Jak wspomina Mori Kōichi, „[...] w domu Yanagity kładziono nacisk nie tylko na naukę (przedmioty ścisłe), ale również na studiowanie klasyków japońskich i chińskich. Dom przepelniony był atmosferą artystyczną, gdzie sztuka poezji, szczególnie japońskiej, była kultywowana”⁸. Starsi bracia Yanagity byli wykształconymi medykami, ponadto jeden z nich zajmował się poezją. Wśród młodszego rodzeństwa znajdowali się malarz oraz lingwista, który zasłynął z publikacji na temat ludów zamieszkujących południowe wyspy Pacyfiku. Sam Yanagita od dziecka sporo czytał, sięgał nie tylko do klasyków chińskich i japońskich⁹, ale również do coraz łatwiej

⁴ Yanagita Kunio urodził się w rodzie Matsuoka. Po ślubie przyjął nazwisko rodowe żony – Yanagita.

⁵ Mężczyźni wykazywali silne związki z rodzimą religią *shintō* oraz japońską nauką *kokugaku*, której naczelnym punktem zainteresowań była *kokutai* – japońska dusza. Kobiety z rodu Matsuoka związane zaś były z buddyzmem.

⁶ Zarówno w prywatnych akademiach, jak i szkołach przynależnych do *hanu*.

⁷ Yanagita w swoich wspomnieniach odnosił się do ojca zarówno z szacunkiem (ze względu na zasób wiedzy teoretycznej, jaki posiadał, a który gwarantował mu szacunek lokalnej społeczności), jak i krytycyzmem (za jednoczesny brak umiejętności praktycznych związanych z wykonywanym zawodem).

⁸ K. Mori, *Yanagita Kunio: An Interpretative Study*, „Japanese Journal of Religious Studies” 1980, vol. 7, no. 2–3, s. 84; jeśli nie zaznaczono inaczej tłum. J.S.

⁹ Szczególnie zamieszkując przez rok z rodziną Miki.

dostępnych opracowań zachodnich. W wieku trzynastu lat opuścił rodzinny dom i zamieszkał ze starszym bratem i jego rodziną¹⁰ na północy kraju w prefekturze Ibaraki, w mieście Fukawa. Pobyt u brata (który już zajmował się jego pozostałymi braćmi) był dla Yanagity z jednej strony trudnym przeżyciem (samotność spowodowana rozłąką z rodzicami oraz zapracowaniem brata), z drugiej zaś wpłynął na ukształtowanie się jego zainteresowań badawczych. Już w tak młodym wieku czynił pierwsze obserwacje o charakterze etnologicznym¹¹. To właśnie w trakcie pobytu w Fukawa Yanagita zainteresował się zróżnicowaniem regionalnym kraju. Poczynił obserwacje dotyczące m.in. różnic (pomiędzy zachodem a północą Japonii) w sposobie zwracania się do rozmówcy czy też wielkości rodziny (na północy dominował model 2+2, podczas gdy na zachodzie kraju wielodzietność była powszechna). Po ukończeniu liceum został przyjęty na studia na Tokijskim Uniwersytecie Cesarskim (wydział prawa, specjalizacja: polityka agrarna).

W tym czasie przeszedł spod kurateli najstarszego brata pod opiekę innego z braci (lekarza i poety, ponadto doradcy w Ministerstwie Edukacji). Pod wpływem brata Yanagita pogłębił swoje zainteresowania literaturą (zarówno krajową, jak i zagraniczną) oraz związki z nauką narodową – *kokugaku*. Uważa się, iż Yanagita czytał najwięcej książek zachodnich spośród ówczesnych japońskich pisarzy i naukowców¹². Poza poezją sięgał do prozy, w szczególności do prac Anatole’a France’a, których w swoich powieściach poruszał również wątki etnologiczne¹³. Tym, co najbardziej interesowało Yanagitę w pracach zachodnich pisarzy, były wątki kultury przedchrześcijańskiej, jakie pozostały w ówczesnej Europie Zachodniej¹⁴. Można w tym miejscu śmiało założyć, iż sam Yanagita dostrzegał podobieństwa pomiędzy Europą a Japonią, która to w drugiej połowie XIX w. przechodziła kryzys tożsamościowy wynikający m.in. z utożsamiania postępu z chrześcijaństwem¹⁵. Warto zauważyć, iż Yanagita na podstawie przeczytanej literatury negował tezy o związku chrześcijaństwa z rozwojem społecznym i ekonomicznym, jaki nastąpił na Zachodzie w XVIII i XIX w.

¹⁰ Najstarszy brat Yanagity początkowo mieszkał wraz z żoną w domu rodzinnym. Jednakże konflikty na linii teściowa–synowa doprowadziły do rozpadu jego pierwszego małżeństwa. Po załamaniu nerwowym opuścił rodzinną miejscowość i przeniósł się na północ kraju do Ibaraki (Fukawa), gdzie otworzył własną praktykę medyczną. W późniejszym czasie dołączyli do niego młodszy bracia, których uczęszczali na Tokijski Uniwersytet Cesarski.

¹¹ Y. Ishii, *Kunio Yanagita: The Life and Times of Japanese Folklorist*, University of Calgary, Calgary–Alberta 1998, niepubl., s. 30–31.

¹² K. Mori, *Yanagita Kunio...*, s. 85.

¹³ Anatole France był bliskim przyjacielem Jamesa Frazera i napisał wstęp do francuskiego wydania monumentalnego dzieła Frazera *Złota gałąź*.

¹⁴ Stąd też zainteresowanie pracą Heinricha Heinego pod tytułem *Götter in Exil*.

¹⁵ Religia chrześcijańska postrzegana była jako motor napędowy zmian cywilizacyjnych, jakie zaszły w Europie w XVIII i XIX w. Stąd też nawoływano do zmiany wiary i zwiększenia liczby małżeństw mieszanych japońsko-europejskich, co miało skutkować szybkim rozwojem kraju.

Po ukończeniu studiów Yanagita podjął pracę w Ministerstwie Handlu i Rolnictwa. Jako urzędnik państwowy odpowiedzialny za politykę rolną sporo podróżował po kraju. Odwiedzając różne prefektury, zaczął dostrzegać silne zróżnicowanie regionalne kraju¹⁶. Przedmiotem zainteresowań badacza nie były jedynie regionalne różnice pomiędzy poszczególnymi prefekturami, ale również (być może przede wszystkim) odmienny, w stosunku do oficjalnego, sposób postrzegania (pamiętania) wydarzeń historycznych.

Koncepcja historii w myśli Yanagity

Japonia jest krajem szczególnym, w którym zmiany społeczne, kulturowe i ekonomiczne aż do XIX w. następowały powoli. Analizując procesy historyczne, jakie miały miejsce od VI do XIX w., trudno wskazać na jakiegokolwiek ślady przemian, w wyniku których następowałaby gwałtowna transformacja łącząca się ze zmianą kultury.

Najlepiej ową specyfikę ilustruje pojęcie tradycji. Analizując japońskie słowniki: etnograficzny¹⁷ oraz antropologii kulturowej¹⁸, trudno jest znaleźć definicję tradycji (!). Można zastanawiać się nad przyczyną jej braku. Jak sądzę, jest to spowodowane stosunkowo niedawną konceptualizacją tego zjawiska na terenie Japonii. Do okresu Meiji (1868) zmiany kulturowe w Japonii następowały w sposób powolny. Japońska kultura charakteryzowała się względną stabilnością. Inna dynamika przemian (jak na przykład występujące w Europie przejście od starożytności do średniowiecza, od średniowiecza do renesansu itd.), podczas których następuje odrzucenie dawnych wzorów kulturowych na rzecz nowych – lepiej dostosowanych do zmieniających się warunków, sprzyja brakowi rozróżnienia na to, co stare – tradycyjne, i na to, co nowoczesne. Dopiero dziewiętnastowieczna „rewolucja” Meiji wprowadziła na terenie Japonii zmiany, których nadrzędnym celem było odrzucenie starych (feudalnych) i przyjęcie nowych (burżuazyjnych) norm zachowań pasujących do ówczesnego świata. To wówczas pojawiła się w Japonii sprzyjająca okazja do wytworzenia się opozycyjnego układu tradycja–nowoczesność i jego konceptualizacji.

Yanagita poprzez analizę dziejów kraju stwierdził, iż podstawowa różnica pomiędzy Zachodem a Japonią zarysowuje się w sposobie, w jaki należy rozpatrywać historię. W Europie, według Yanagity, historia nie ma charakteru ciągłego, poszczególne okresy oddzielone są poprzez pojawiające się innowacje (rewolucje). W Japonii zaś mamy do czynienia z wyjątkową ciągłością kultury (struktur socjoekonomicznych

¹⁶ Doświadczenia związane z przeprowadzką z zachodu kraju na wschód odegrały ogromną rolę w późniejszych zainteresowaniach folklorystycznych Yanagity.

¹⁷ *Nihon Minzoku Jiten*, red. T. Wakamori, Kōbundō, Tokio 1994.

¹⁸ *Bunkajinruigaku Jiten*, red. E. Ishikawa, Kōbundō, Tokio 2006.

i duchowych), która wręcz uniemożliwia wskazanie progów przejściowych pomiędzy poszczególnymi okresami (na przykład starożytnością a średniowieczem). Co więcej, analizując współczesne mu obrzędy, stwierdził, iż noszą one cechy charakterystyczne wyniesione z różnych okresów. W tego typu procesie zmiany kulturowej nowe elementy kultury nie tyle wypierają stare, co nawarstwiają się, wzbogacając tradycję o nowe formy. W ten sposób przeobrażenia kulturowe wpisują się tu często w dwa typy zmiany kulturowej wymienionej przez Louisa J. Luzbetaka¹⁹ – „wzrostu” i „fuzji – stapiania się”. Nowe elementy wprowadzane są do kultury bez usunięcia innych (starych) i łączą się (stapiają) ze wzorami tradycyjnymi. Tego typu zmiana jest trwała jedynie wówczas, gdy pomiędzy starymi (tradycyjnymi) i nowymi (nowoczesnymi) elementami zachodzi funkcjonalna zgodność.

Inną istotną cechą japońskiej historii jest piśmiennictwo. Pismo chińskie dotarło na Wyspy Japońskie wraz z buddyzmem w 538 r. Rozwój piśmiennictwa rozpoczyna się w VIII w. Wtedy to powstały dwie pierwsze oficjalne kroniki: „Kojiki – Księga Wydarzeń Dawnych” oraz „Nihon-shoki – Kronika japońska”. Ponadto w trakcie trwania okresu Heian (794–1185) literatura dworska osiągnęła niespotykany dotąd poziom kunsztu – największą popularnością cieszyły się przede wszystkim pamiętniki, dzienniki oraz proza i poezja. Na podstawie pozostawionych relacji można prześledzić proces kształtowania się unikatowej kultury dworskiej Heian, powstanie i rozwój kultury wojskowej związanej z samurajami. Bogata literatura dotycząca japońskiej kultury, religii, wydarzeń historycznych stanowi bezcenne źródło historyczne.

Yanagita, jeżdżąc po prowincjonalnych regionach kraju, odkrył, iż wizja historii upowszechniana przez historyków nie zawsze pokrywa się z pamięcią (o tych samych wydarzeniach) zachowaną wśród niepiśmiennych mieszkańców Japonii. Swoją krytykę zawarł w pracy *Kyōdoshiron*, w której napisał:

...myślę, że zwykli ludzie od zawsze pisali historię. Kroniki, w Japonii jak i na całym świecie, stanowią zapis pewnych zdarzeń. Historycy zapisują do dziś ogromne liczby incydentów dotyczących klas rządzących i bohaterów. Prawdą jest, iż polityka i wojny są ważne dla historii i że ludzie znajdują się pod ich wpływem. Ale poznać uczucia ludzi, którzy uczestniczyli w tych wojnach zaledwie na podstawie artykułów o tym, co się wydarzyło, to jak spróbować zrozumieć czyjeś uczucia za pomocą nagrania... W Ehon taikōki, obok opisów bohaterów i gubernatorów wojskowych, pojawia się znak. Obrazuje go helm piechura. Mimo iż nie sposób ich [piechurów – J.S.] zidentyfikować, na pewno mieli oni swoje rodziny, pracowali jako przywódcy, uczyli się, zajmowali się ludźmi, a w czasach nam współczesnych zasiadali w sejmikach wojewódzkich. Niemniej zostali potraktowani chłodno... Ta pomyłka jest udziałem nie tylko jednego autora. Ukazuje ona wizję zwykłych ludzi w ujęciu historyków²⁰.

¹⁹ L.J. Luzbetak, *Kościół a kultury. Nowe perspektywy w antropologii misyjnej*, tłum. S. Tokarski, Verbinum, Warszawa 1998, s. 316–319.

²⁰ K. Yanagita, *Teibon. Yanagita Kunio shu t. 2–3*, Chikuma Shobō, Tokio 1964, s. 9–10.

Przeniesienie ciężaru zainteresowań z „oficjalnej wizji historii” na „historię mówioną” łączy się ze zmianą materiałów wykorzystywanych w prowadzonych badaniach. Yanagita uważał, że „celem, jaki powinien przyświecać [naukowcom – J.S.], jest poszerzanie wiedzy o ludzkim życiu, drogach pracy i myślenia zachowanych wśród ludzi, to jest, poza intelektualnymi klasami i utrwalonych za pomocą środków innych niż pismo [podania, legendy, zwyczaje – J.S.]”²¹.

Zacytowane dwa fragmenty ukazują najbardziej istotny, według Yanagity, składnik interpretacji historii, to jest ciągłość reprezentowaną przez obecność „zwykłych ludzi”. Warto w tym miejscu przeanalizować, kim byli oraz w jaki sposób ewoluowała koncepcja „zwykłych ludzi”. Wspomniane na poprzednich stronach rozróżnienie na historię pisaną (tworzoną przez wyższe warstwy społeczeństwa) oraz historię mówioną (tworzoną przez pozostałe grupy) wymagało od Yanagity precyzyjnego określenia, stworzenia nowego terminu, opisującego precyzyjnie „centrum zainteresowań” tworzonej przez siebie nauki. Początkowo używał określenia *heimin* (plebejusz), jednakże wzrost nastrojów nacjonalistycznych (prawicowych) w latach 20. XX w. wymusił na nim rezygnację z tego, kojarzonego z socjalizmem, określenia²². W zastępstwie Yanagita zaproponował używanie *jōmin*, który w dosłownym tłumaczeniu oznacza „ludzi, którzy istnieją od zawsze” (zwykli ludzie). Odwołanie się do ludności niepiśmiennej bazującej na przekazie ustnym stanowiło przeciwwagę dla tradycyjnego sposobu uprawiania historii. Miało, według Yanagity, na nowo zbalansować badania nad ludem japońskim i jego dziejami. Z biegiem czasu termin *jōmin* został zastąpiony (prawdopodobnie pod wpływem ideologii nacjonalistycznej z lat 30.) przez określenie *Nihonjin* (Japończycy), gdyż, jak twierdził sam Yanagita, również cesarz jest jednym ze „zwykłych ludzi”²³.

Pomiędzy historią a etnologią – *Yanagita minzokugaku*

Yanagita proponował traktować stworzoną przez siebie naukę jako swoiste uzupełnienie studiów historycznych. Japoński historyk Ienaga Saburō²⁴, analizując spuściznę Yanagity Kunio, zaklasyfikował jego badania do siedmiu kategorii:

1. historia *shintō* i pozostałych występujących w Japonii religii,
2. historia japońskiej literatury,
3. historia japońskich manier i zwyczajów,
4. historia japońskiego języka,
5. historia japońskiego systemu rodzinnego,

²¹ *Ibidem*, s. 343.

²² A. Fukuta, *Yanagita Kunio no minzokugaku*, Yoshikawa Kōbunka, Tokio 2007.

²³ Skoro cesarza można było uznać za „zwykłego człowieka”, to nie było powodu dla dalszego stosowania rozróżnienia na warstwy wyższe i niższe społeczeństwa.

²⁴ K. Mori, *Yanagita Kunio...*, s. 93.

6. historia myśli,
7. historia architektury.

Zaproponowany podział został oparty na przemyśleniach Yanagity²⁵, z drugiej zaś ukazuje punkt widzenia historyka. Jednakże, jak już wskazano, Yanagita sięgał do zachodnich źródeł traktujących o etnologii, antropologii kulturowej/społecznej oraz folklorystyce. Wiadomo, iż w trakcie swojego pobytu w Szwajcarii (1921–1923) miał okazję osobiście poznać się z Jamesem Frazerem²⁶. Ponadto zetknął się z bardzo popularną ówczesnie szkołą funkcjonalną w antropologii społecznej, której czołowym przedstawicielem był Bronisław Malinowski. Należy nadmienić, iż Yanagicie znane były również prace Laurence’a Gomme’a²⁷, a także Wilhelma Schmidta²⁸. Pomimo iż sam Yanagita bagatelizował ten fakt (umieszczając *minzokugaku* w ramach historii)²⁹, w jego myśli odnajdujemy elementy teorii antropologicznej obecnej w nauce w latach 20. XX w., które czynią z *Yanagita minzokugaku* japoński odpowiednik obecnych (ówczesnie) na terenie Europy ludoznawstwa (niem. *Volkskunde*³⁰) i/lub etnografii.

Dodatkowo za związkami z etnologią przemawiają pola badawcze, jakimi zajmuje się nauka Yanagity. Należą do nich:

1. kultura namacalna przejawiająca się w: budownictwie, ubiorze, pożywieniu, sposobach: pozyskania surowców potrzebnych do życia (gospodarka), transportu, pracy, kwestiach związanych z osadnictwem oraz obejściem domowym, rodzinie (małżeństwie, narodzinach, śmierci, pogrzebach), nieszczęściach, obrzędowości (dorocznej, festiwalach i festynach), tańcach, zabawach i dziecięcych grach;
2. sztuki lingwistyczne odnoszące się do sposobu powstawania słów i fraz, piosenek, lamigłówek, modlitw, opowieści, podań i legend;
3. zjawiska umysłowe, czyli cała wiedza o sztuce życia i rozumieniu jego sensu³¹.

²⁵ Warto wskazać, iż dla Yanagity studia etnograficzne oznaczały studia nad historią wierzeń.

²⁶ Autor monumentalnego dzieła *Złota gałąź* reprezentującego ewolucjonizm w antropologii społecznej.

²⁷ Autora m.in. *Folklore as Historical Science* (1908).

²⁸ Czołowego reprezentanta dyfuzjonizmu niemiecko-austriackiego w antropologii kulturowej.

²⁹ A. Fukuta, *Nihon no minzokugaku*, Yoshikawa Kōbunka, Tokio 2009.

³⁰ Przywołanie w tym miejscu niemieckiego *Volkskunde* nie jest przypadkowe. Na terenie Niemiec istnieje wyraźny podział w naukach etnologicznych na: zajmujące się rodzimą kulturą – *Volkskunde* oraz specjalizujące się w badaniu obcych ludów *Völkerkunde*. Podobny dychotomiczny układ istniał w powojennej polskiej etnologii, w ramach której studiami nad kulturą ludową zajmowała się etnografia. Stąd wynika zaproponowane przez autora tłumaczenie terminu *minzokugaku*. Warto zwrócić w tym miejscu uwagę na fakt, iż niektórzy japońscy naukowcy negują istnienie podobieństw pomiędzy *minzokugaku* a niemieckim *Volkskunde* (zob. T. Shintani, *Minzokugaku to wa nanika?*, Yoshikawa Kōbunka, Tokio 2010). W zamian proponują stosowanie innych, zamiennych terminów, takich jak: historyczno-folklorystyczno-kulturowe studia nad Japonią. Tego typu interpretacja wydaje się błędna i niepotrzebnie wprowadza chaos terminologiczny.

³¹ B. Hashikawa, *Hito to shisō. Yanagita Kunio*, San’itsu Shobō, Tokio 1973, s. 305.

Pomimo iż Yanagita koncentrował się przede wszystkim na zagadnieniach związanych z umysłowością, pozostawił po sobie bogatą spuściznę dotyczącą wszystkich sfer życia mieszkańców japońskiej wsi.

Kōichi Mori proponuje jeszcze jedno kryterium, które wskazuje na bliskie związki *minzokugaku* z etnografią³². Otóż w pracy zatytułowanej *Minkan denshōron* Yanagita prezentuje różnice pomiędzy zachodnią etnologią a rodzimą nauką. Według autora obie dziedziny zajmują się tym samym (ludem), korzystają z tych samych metod badawczych. Jedyna (podstawowa) różnica polega na zdolności „wniknięcia” w głąb badanej społeczności. Yanagita uważa, że jedynie badacz rodzimym (folklorysta, jap. *minzokugakusha*), dzięki dysponowaniu odpowiednimi kompetencjami kulturowymi, ma możliwość penetracji wewnętrznego kręgu kultury i odczytania tego, co jest schowane za ogólnodostępnymi (dla obcokrajowca, etnologa) faktami. Można założyć, iż umiejscowienie w opozycji do nauki zachodniej (etnologii, antropologii kulturowej/społecznej) rodzimego *minzokugaku* wynikało z objętego w latach 30. XX w. kursu politycznego, który został wzmocniony w trakcie wojny³³.

Folklorystyka Yanagity jako studium japońskiej wielokulturowości

Coraz większe zainteresowanie Yanagitą jest częścią rosnącego od zakończenia okresu powojennego entuzjazmu dla studiów folklorystycznych w Japonii. Pojawiło się ono niewątpliwie ze względu na rosnące znaczenie Japonii w społeczności międzynarodowej i jest związane z poszukiwaniem wyraźniejszej tożsamości narodowej. Mentalność tego byłego urzędnika państwowego, który pod wieloma względami wyznawał idee uznawane obecnie za feudalistyczne, jest złożonym produktem modernizacji Japonii, przy czym modernizacja w kontekście japońskim oznaczała zarówno konfrontację, jak i asymilację zachodnich idei.

Jednak proces modernizacji w powojennej Japonii wszedł (przynajmniej z japońskiego punktu widzenia) w nową fazę. Pod względem technologicznym Japonia jest obecnie równie zaawansowana jak kraje zachodnie, a to oznacza, że kraj ten dzieli z nimi wiele trudnych współczesnych problemów. Co więcej, wielu z nich nie da się rozwiązać za pomocą zachodnich pomysłów. Ale oprócz problemów wspólnych dla wszystkich wysoko rozwiniętych gospodarczo narodów Japonia musi radzić sobie z osobliwym napięciem, ponieważ modernizacja kraju nie jest wynikiem naturalnego wzrostu, ale przede wszystkim zachodniego wpływu i asymilacji obcych pomysłów³⁴.

³² K. Mori, *Yanagita Kunio...*, s. 94.

³³ Twórczość Yanagity została po drugiej wojnie światowej oceniana przez amerykańskie władze okupacyjne. Uznano, że autor był związany z imperialistycznym establishmentem i przygotowywał prace na zamówienie władz.

³⁴ E. Pałasz-Rutkowska, K. Starecka, *Japonia. Historia państw świata w XX wieku*, TRIO, Warsza-

W oczach wielu Japończyków niepowodzenie Zachodu w rozwiązywaniu współczesnych japońskich problemów można przypisać podstawowemu dla państw zachodnich podejściu do rzeczywistości, które można określić mianem „racjonalizmu”. W opozycji do tego Japończycy opowiadają się za tradycją „prymitywnym człowiekiem w nas” jako filozofią życia. W pewnym sensie tendencję tę można określić jako rodzaj prymitywizmu. Yanagita jest uważany za pierwszego uczonego, który wykorzystał tę rdzenną tradycję w podjętych przez siebie próbach radzenia sobie z konsekwencjami modernizacji Japonii zgodnie z zachodnimi wzorcami³⁵.

Badacze zainteresowani Yanagitą postrzegają go jako wzór do naśladowania, bowiem już dekadę temu odczuwał on potrzebę opracowania fundamentalnej krytyki współczesnej kultury poprzez powrót do pierwotnego etosu Japończyków³⁶. Jednakże jego próba ponownego odkrycia rdzennego stylu życia ograniczała poszukiwania jedynie do materialnego dziedzictwa kulturowego wsi japońskiej. Z wyjątkiem kilku mgliście zarysowanych koncepcji nigdy nie stworzył jasnego systemu filozoficznego. Można to łączyć z faktem, że Yanagita był intelektualnym produktem romantycznego Oświecenia Meiji. Jego przyszłość jako absolwenta Tokijskiego Uniwersytetu Cesarskiego była zapewniona. Już w czasach studenckich należał do małego, ale złożonego z bardzo utalentowanych osób kręgu przyjaciół, co pozwoliło mu rozwijać wiele umiejętności, w tym talent poetycki. Chociaż nigdy nie był członkiem elitarniej grupy biurokratów zatrudnionych w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, jego wysoka pozycja w Ministerstwie Rolnictwa i Handlu umożliwiła częste spotkania z innymi urzędnikami i równie częste podróże po kraju. Nawet po rezygnacji ze stanowiska sekretarza generalnego przewodniczącego Izby Deputowanych nigdy nie pozostał bez pracy. Przyjął posadę w redakcji „Asahi Shimbun”, a w późniejszym czasie powołano go do komitetu Ligi Narodów w Genewie³⁷.

Biorąc pod uwagę komplikacje związane z demokracją Taishō³⁸ oraz wzrost skrajnego nacjonalizmu i jego późniejszą klęskę, Yanagita uznał, że jego postawa i poglądy znajdują potwierdzenie we współczesnych doświadczeniach historycznych Japonii. Wkrótce po drugiej wojnie światowej zaproponował kurs studiów *neo-kokugaku* (新国学)³⁹ i energicznie pracował nad reorganizacją nauczania języka

wa 2004; J. Splisgart, *Przemiany ery Meiji (1868–1912). Modernizacja a formowanie się „nowej” tożsamości w Japonii*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2016, z. 10, s. 41–57.

³⁵ S. Takayanagi, *Yanagita Kunio*, „Monumenta Nipponica”, Autumn 1974, vol. 29, no. 3, s. 330.

³⁶ T. Shintani, *Yanagita minzokugaku no keishō to hatten*, Yoshikawa Kōbunkan, Tokio 2005.

³⁷ J. Splisgart, *Yanagita Kunio (1875–1962). Pionier japońskich badań folklorystycznych*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2021, nr 19, s. 181–195.

³⁸ Demokracja Taishō (大正デモクラシー), okres w dziejach Japonii przypadający na lata 20. XX w. charakteryzujący się bujnym rozwojem kultury wzorowanej na stylu zachodnim, licznymi przeobrażeniami społecznymi, w tym wzmożoną dyskusją nad nową rolą kobiet w społeczeństwie japońskim.

³⁹ Nowa nauka narodowa.

japońskiego w szkołach, w tym zapewnieniem teoretycznych podstaw dla jego folklorystyki. Dla Yanagity było to przejście „od rytuału do historii”, a stworzoną przez siebie dyscyplinę naukową postrzegał jako składnik nauk historycznych⁴⁰. Warto zauważyć, że Yanagita był dobrze zorientowany we wczesnej europejskiej folklorystyce i etnologii. Wśród książek, które wywarły na nim głęboki wpływ, były *The Golden Bough* Jamesa Frazera i *Folklore as an Historical Science* George’a Laurence’a Gomme’a⁴¹. Po zakończeniu kariery elitarnego urzędnika rządowego w 1919 r. poświęcił się pracy naukowej. Wkrótce potem, w 1921 r., japoński rząd wysłał go jako delegata do Ligi Narodów w Genewie. Zanim wrócił do domu w 1923 r., wiele podróżował po Europie, uczęszczając m.in. na wykłady uniwersyteckie i chłonąc najnowszą wiedzę w swojej specjalizacji. Miał nawet opowiadać, że przypadkiem spotkał Franza Boasa, kiedy przeglądał używane książki w antykwariacie w Berlinie⁴². To właśnie dzięki temu przypadkowemu spotkaniu Yanagita nauczył się krytycznego niemieckiego rozróżnienia między *Volkskunde* (folklorystyka) i *Völkerkunde* (etnologia). Wizyta w Instytucie Badań Folklorystycznych na Uniwersytecie Seijo w Tokio, gdzie znajduje się osobista biblioteka Yanagity, przekona każdego odwiedzającego, że w przeciwieństwie do popularnego wizerunku człowieka z prowincji Yanagita był w rzeczywistości wysoce kosmopolitycznym uczonym.

Żył jednak mieszane uczucia wobec Zachodu i jego kultury. Jego postawa odzwierciedlała trudną pozycję Japonii w polityce międzynarodowej na początku XX w. Po wojnie rosyjsko-japońskiej nasiliła się dyskryminacja ludności orientalnej, która skumulowała się w „żółtej zarazie” i była czynnikiem stojącym za przyjęciem ustawy imigracyjnej z 1924 r. przez Kongres USA, której częścią była ustawa o wykluczeniu azjatyckim. W oczach Japończyków sytuację ich kraju, w czasach, gdy Yanagita rozpoczynał karierę akademicką, można podsumować jednym słowem – wykluczenie.

Również pod względem akademickim Japonia była wyobcowana. Tak przynajmniej czuł Yanagita. Na przykład w rozdziale otwierającym *Seinen to Gakumon*⁴³ (1928) wyraził swój gniew, gdy odkrył, że choć Japonia jest krajem Pacyfiku, żaden japoński naukowiec nie został zaproszony na międzynarodową konferencję w Belgii poświęconą studiom nad Pacyfikiem. Podobna krytyka pojawia się w pismach Yanagity około 1930 r. W *Minkan denshōron* skrytykował *World Folklore Almanac* jako zbyt skoncentrowany na Zachodzie. Napisał:

Po pierwsze, profesjonalni naukowcy zauważyli i zaczęli mówić głośno (nawet w innych krajach), że konieczne jest uporządkowanie materiałów, czyli książek na temat popularnych

⁴⁰ A. Fukuta, *Yanagita Kunio no minzokugaku*, Yoshikawa Kōbunkan, Tokio 2007.

⁴¹ R.A. Morse, *Yanagita Kunio and the Folklore Movement (RLE Folklore): The Search for Japan's National Character and Distinctiveness*, Garland, New York–London 1990.

⁴² T. Ōtō, *Nibon minzokugaku shiva*, Sanichi Shobō, Tokio 1990.

⁴³ K. Yanagita, *Seinen to Gakumon* [w:] *Yanagita Kunio Zenshū*, vol. 27, Chikuma Shobō, Tokio 1990, s. 146.

tradycji. Można powiedzieć, że dzieje się tak, ponieważ zebrano zbyt wiele materiałów, które wszędzie pozostają nieuporządkowane. Jednym z takich przykładów jest almanach opublikowany przez Hoffmanna Krayera w Szwajcarii. Jest to tylko bibliografia z listą tytułów, ale dzięki temu almanachowi coraz więcej osób zaczęło zbierać materiały folklorystyczne. Zawiera on jednak głównie źródła z Wielkiej Brytanii, Niemiec, Francji i kilka ze Skandynawii, Danii i Rosji. Martwi mnie to, bo źródeł tylko w tych językach jest trochę za mało. Ogólnie rzecz biorąc, zebrano tylko materiały z Europy, więc z tego almanachu nie możemy dowiedzieć się o materiałach spoza tych krajów, takich jak źródła żydowskie czy chińskie. Folklorystyka obejmuje również wiele materiałów zebranych nie przez białych ludzi, więc niemożliwe jest zrozumienie problemu za pomocą materiałów napisanych tylko w językach białych ludzi. Z naszego punktu widzenia Japonia odgrywa ważną rolę w tej dziedzinie, ale nie jest tutaj pokazana, więc jak ten almanach można nazwać międzynarodowym? Od teraz, jeśli w jakimkolwiek almanachu nie będzie japońskich źródeł, nie będzie on doskonały. Konieczne jest przyjęcie punktu widzenia, że pojawienie się światowego folkloru będzie możliwe dopiero w odległej przyszłości. Dla tej nauki jednostką jest przede wszystkim rasa i pochodzenie etniczne. Dlatego konieczne jest uporządkowanie materiałów w każdym kraju. Jeśli każdy kraj to robi, tylko wtedy będzie można sklasyfikować światową kulturę popularną. Obcokrajowcy nieustannie podkreślają uniwersalny charakter kultury, ale dotyczy to tylko obszarów, które są im znane, poza którymi ich wiedza zanika. Dlatego lepiej, aby w każdym kraju materiały zostały uporządkowane, a następnie przetłumaczone na języki obce. Jednostką będzie jedna rasa – jeden język i powstanie społeczność ekspertów. Tylko wtedy możliwa będzie współpraca międzynarodowa. Obecny „Verband Deutscher Vereine für Volkskunde” powstał w Niemczech przy udziale Szwajcarii, Holandii, Niemiec, Czech, Szkocji. Jest to więc przykład takiej współpracy. Ponadto w Finlandii istnieje „Comparatives Communication” stworzone przez Antti Aarne na Uniwersytecie w Helsinkach⁴⁴.

Z powyższego możemy wywnioskować, że w niektórych pismach Yanagity ujawniają się silne nastroje nacjonalistyczne. Nie był on jednak zwykłym szowinistą, który ślepo wierzył w wyższość swojego kraju. W czasach, gdy importowane książki były trudno dostępne, czytał zagraniczne, głównie prace czołowych europejskich uczonych, aby nadażyć za rozwijającą się wiedzą antropologiczną i folklorystyczną. Spotkania z niektórymi z najważniejszych uczonych podczas pobytu w Europie nie tylko poszerzyły jego perspektywę, ale także pomogły ugruntować jego reputację jako naukowca o międzynarodowym spojrzeniu. W tym kontekście należy rozumieć wyzwanie rzucone przez Yanagitę zachodniemu monopolowi na dyskurs kulturoznawczy. Jak wspomniano wcześniej, Yanagita był zaznajomiony zarówno z literaturą japońską, jak i zagraniczną, a także miał niezbędną wrażliwość i talent do pracy literackiej. Inspirował go ideał pomocy chłopom⁴⁵. Myśl Yanagity jest rodzajem japońskiej teorii modernizacji, ponieważ nie tylko badał przeszłość jako niezmienny,

⁴⁴ K. Yanagita, *Minkan denshōron* [w:] *Yanagita Kunio Zenshū*, vol. 28, Chikuma Shobō, Tokio 1990, s. 345–347.

⁴⁵ M. Kawada, *The Origin of Ethnography in Japan: Yanagita Kunio and his Times*, London–New York 1993.

statyczny byt, ale i wykazywał zainteresowanie obecnym wykorzystaniem przeszłości, co lokuje jego naukę w badaniach historycznych.

Podsumowanie

Yanagita Kunio często uznawany jest za ojca japońskiej folklorystyki. Jego działalność badawcza doprowadziła do zebrania bezcennych materiałów dotyczących ludności wiejskiej. Sam autor lokował swoją naukę w obrębie historii (co mogło mieć związek kursem politycznym z lat 30. i 40. XX w.). Jednakże zarówno zebrane materiały, jak i zaproponowana nowa metodologia badawcza przyczyniły się do rozwoju nauk etnologicznych na terenie Wysp Japońskich. Myślę, że śmiało można porównać go do działającego w XIX w. na terenie ziem polskich Oskara Kolberga. To właśnie dzięki niemu zachowały się cenne informacje dotyczące życia codziennego, kultury i wizji dziejów, jakie istniały w społecznościach wiejskich. Ponadto możemy prześledzić, w jaki sposób modernizacja (westernizacja) kraju wpłynęła na japońską wieś przełomu XIX i XX w. Wkład Yanagity w japońskie badania folklorystyczne oraz antropologiczne czyni go jednym z ojców założycieli współczesnych nauk etnologicznych w Kraju Kwitnącej Wiśni.

Literatura

- Fukuta A., *Nibon no minzokugaku*, Yoshikawa Kōbunka, Tokio 2009.
- Fukuta A., *Yanagita Kunio no minzokugaku*, Kōbundō, Tokio 2007.
- Hashikawa B., *Hito to shiso. Yanagita Kunio*, San'itsu Shobō, Tokio 1973.
- Ishii Y., *Kunio Yanagita: The Life and Times of Japanese Folklorist*, University of Calgary, Calgary–Alberta 1998, niepubl.
- Ishikawa E. (red.), *Bunkajinruigaku Jiten*, Kōbundō, Tokio 2006.
- Kawada M., *The Origin of Ethnography in Japan: Yanagita Kunio and his Times*, Kegan Paul International, London–New York 1993.
- Luzbetak L.J., *Kościół a kultury. Nowe perspektywy w antropologii misyjnej*, tłum. S. Tokarski, Verbinum, Warszawa 1998.
- Mori K., *Yanagita Kunio: An Interpretative Study*, „Japanese Journal of Religious Studies” 1980, vol. 7, no. 2–3.
- Morse R.A., *Yanagita Kunio and the Folklore Movement (RLE Folklore): The Search for Japan—s National Character and Distinctiveness*, Garland, New York–London 1990.
- Ōtō T., *Nibon minzokugaku shiwa*, Sanichi Shobō, Tokio 1990.
- Pałasz-Rutkowska E., Starecka K., *Japonia. Historia państw świata w XX wieku*, TRIO, Warszawa 2004.
- Shintani T., *Minzokugaku to wa nanika?*, Yoshikawa Kōbunka, Tokio 2010.
- Shintani T., *Yanagita minzokugaku no keishō to hatten*, Yoshikawa Kōbunka, Tokio 2005.

- Splisgart J., *Przemiany ekonomiczne a kultura japońska w latach 1870–1945* [w:] *Rozwój a kultura. Perspektywy poznawcze i praktyczne*, red. R. Vorbich, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, Wrocław 2012.
- Splisgart J., *Przemiany ery Meiji (1868–1912). Modernizacja a formowanie się „nowej” tożsamości w Japonii*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2016, z. 10, s. 41–57.
- Splisgart J., *Yanagita Kunio (1875–1962). Pionier japońskich badań folklorystycznych*, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2021, nr 19, s. 181–195.
- Takayanagi S., Yanagita Kunio, „Monumenta Nipponica”, Autumn 1974, vol. 29, no. 3, s. 329–335.
- Wakamori T. (red.), *Nibon Minzoku Jiten*, Kōbundō, Tokio 1994.
- Yanagita K., *Minkan denshōron* [w:] *Yanagita Kunio Zenshū*, vol. 28, Chikuma Shobō, Tokio 1990, s. 245–506.
- Yanagita K., *Seinen to Gakumon* [w:] *Yanagita Kunio Zenshū*, vol. 27, Chikuma Shobō, Tokio 1990, s. 115–350.
- Yanagita K., *Teibon. Yanagita Kunio shū t. 2–3*, Chikuma Shobō, Tokio 1964.

SUMMARY

THE ROLE OF YANAGITA'S FOLKLORE STUDIES IN HISTORICAL RESEARCH IN JAPAN

Yanagita Kunio is considered one of the leading representatives of Japanese cultural studies. This thinker, poet, and folklorist created in the twentieth century a new academic discipline that was to be Japan's answer to Western hegemony in cultural studies. This article explores the relationship of Japanese folklore studies (*Yanagita minzokugaku*) with both anthropological and historical studies. The following part of the article examines Yanagita's views on culture, history, the importance of folklore in historical research, and the role of Japanese scholars in the development of global cultural studies.